

Demirdiş, M. (2024). Geçmişten Bugüne Zapatistalar ve Zapatista Eğitim Sistemi. *International Journal of Educational Policies*. Vol. 17(1-2), pp. 5-35.

ISSN: 1307-3842

Geçmişten Bugüne Zapatistalar ve Zapatista Eğitim Sistemi

Muharrem Demirdiş*
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Ankara

Özet

Zapatistaları konu edinen bu çalışmada ilk olarak 1 Ocak 1994'te Meksika'nın güneydoğusundaki Chiapas'ta, yaşamı ezilenler için ve onlarla birlikte inşa eden günümüz Zapatista hareketinin (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu- Ejercito Zapatista de Liberación Nacional/ EZLN) tarihine yer verilmiştir. EZLN'nin tarihselliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için de devrim süreci, 1910'da Emiliano Zapata ve yoldaşlarının, toprakların topraksız köylülere dağıtılmasını talep ettikleri Ayala Planı ile somutlaşan Meksika Köylü Devrimi'nden itibaren ele alınmıştır. Yazının devamında Zapatistaların neoliberalizme ve kolonyalizme karşı mücadelelerine, yeni bir hayatı/başka bir dünyayı inşa etme sürecindeki yöntemlerine, EZLN'nin temel ilke ve özelliklerine, Zapatista dayanışma ağlarına yer verilmiş, son olarak da Chiapas'taki Zapatista eğitim sistemi ele alınmış ve Zapatista eğitim sisteminin demokratik eğitim ve Freireyen pedagoji ile bağlantılarına değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Emiliano Zapata, Ayala Planı, Zapatistalar, EZLN, Zapatista eğitim sistemi.*

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi. E-posta: muharem0662@gmail.com

Demirdiş, M. (2024). Geçmişten Bugüne Zapatistalar ve Zapatista Eğitim Sistemi [The Zapatistas from Past to Present and the Zapatista Education System]. *International Journal of Educational Policies*. Vol. 17 (1-2), pp.5-35.

The Zapatistas from Past to Present and the Zapatista Education System

Muharrem Demirdiş**

Ankara University

Institute of Education Sciences

Ankara

Abstract

In this study focusing on the Zapatistas, the history of the contemporary Zapatista movement (Ejército Zapatista de Liberación Nacional, EZLN), which, on January 1, 1994, in southeastern Mexico's Chiapas, began constructing life for and with the oppressed, is first presented. To better understand the historical context of the EZLN, the revolutionary process is traced back to the Mexican Peasant Revolution of 1910, when Emiliano Zapata and his comrades demanded the redistribution of land to landless peasants, a demand crystallized in the Plan of Ayala. The text then explores the Zapatistas' struggles against neoliberalism and colonialism, their methods in the process of constructing a new life/another world, and the fundamental principles and characteristics of the EZLN. It also delves into the Zapatista solidarity networks. Lastly, the Zapatista education system in Chiapas is examined, highlighting its connections to democratic education and Freirean pedagogy.

Keywords: *Emiliano Zapata, Plan of Ayala, Zapatistas, EZLN, Zapatista education system.*

**Muharrem Demirdiş is a student in Doctoral Program of Division of Educational Administration in Ankara University, Institute of Education Sciences. E-posta: muhare0662@gmail.com

Giriş

Günümüz Zapatista Hareketi'nin tarihini EZLN ile başlatmak doğru değildir, Zapatistaların tarihi 1909'da feodal düzenle çatışmaya giren Emiliano Zapata ve arkadaşlarının mücadelelerine dek götürülebilir. Çünkü Emiliano Zapata öncülüğündeki Zapatistalar, ilk olarak Meksika'daki feodal ve kapitalist rejim¹ ile, bu rejim 1920'de gerçek bir toprak reformu vaat ederek Zapatistalarla barış görüşmeleri yapmak zorunda kalana kadar savaşmaya devam etmişlerdir. Üstelik bu savaş sadece toprak reformu için değil aynı zamanda İspanyol sömürgecilerin ve onların yerel destekçilerinin oluşumuna engel oldukları ulusal bir ekonominin inşası ve temel siyasal-sosyal haklar için sürdürülmüştür. Bu yazıda bu bağlamda ilk olarak Meksika'nın siyasal ve sosyo-ekonomik yapısına, bu yapılara karşı Emiliano Zapata öncülüğünde başlatılan Zapatista mücadelesine, Ayala Planına; ardından günümüz EZLN Hareketine, Hareketin amaçlarına ve yapısal özelliklerine yer verilmiş; son olarak da EZLN otonomilerindeki eğitim sistemi Zapatista okullarında eğitim destekçileri (education promoters) aracılığıyla yürütülen eğitim çalışmaları kapsamında ele alınmıştır.

Emiliano Zapata, İlk İsyanlar ve Ayala Planı

1911 yılında Meksika'nın dış borcu 30 milyon sterlindir ve Meksika petrol yatırımlarının %50'si İngiltere'nin, %40'ı ABD'nin, %10'u ise Fransa'nın elindedir. 1910 yılında Meksika'da madencilik, petrol, demiryolu, imalat, kamu hizmetleri, ticaret ve bankacılık sektörlerinde iki milyar doları bulan yatırımların üçte ikisi yabancı sermayedarlarındır (Başkaya, Demirer ve Özbudun, 1998). Ülke borç batağındadır; ülkede sadece üst sınıflara refah getiren Porfirio Diaz, köylülerin topraklarını ellerinden alarak onları kendi topraklarında düşük ücretlerle çalıştırmış ve böylece gelir dağılımındaki dengesizlik bir uçuruma dönüşmüştür. Büyük toprak sahiplerinin ve kilisenin desteğini alan Diaz diktatörlüğü, bürokrasiyi de denetimine

¹ 1910'lu yıllarda Meksika'da köylerde feodal yapı devam etmiş, bununla birlikte özellikle kentlerde kapitalist üretim ilişkileri öne çıkmıştır. Usta (2013), bu yıllarda Meksika'daki işçi grevlerinden söz eder. Usta (2013) ve Başkaya vd. (1998), özellikle Porfirio Diaz Dönemi'ni bir kapitalist diktatörlük rejimi olarak ele almaktadır.

almış, özgürlükleri rafa kaldırmıştır (Usta, 2013). Usta (2013) ve Kök'e (2015) göre geniş topraklı malikanelerin büyümesi, küçük çiftçilerin ve köylülerin topraklarını kaybetmeleri, borçlarından ötürü çalışmak zorunda olan "borç köleleri"nin varlığı bu diktatörlüğün açık kanıtlarıdır.

1910'lu yıllarda *hacienda* adı verilen büyük malikanelerle kaplı Meksika'da Emiliano Zapata'nın yaşadığı yer olan Morelos eyaletinde de toprakların %62'si ve ekilen toprakların hemen tümü otuz kadar hacendadonun (*hacienda* sahipleri) mülkiyetindedir. 1909'da bu düzenle çatışmaya başlayan Emiliano Zapata, aynı yıl köy savunma komitesi başkanı seçilmiş, 1910 yılında *hacienda* topraklarını işgal etmiş ve bu toprakları köylüler arasında eşit bir şekilde dağıtmıştır (Millon, 1976). Zapata ve arkadaşları daha sonra herkesin oy hakkını ve toprakların küçük çiftçilere dağıtılmasını savunan ve 1884'ten o güne cumhurbaşkanı olan Porfirio Diaz'a karşı ilk devrim hareketini başlatan Francisco Madero ile ittifak yapmış, 1911'de Morelos'ta devrimi başlatmış ve Cuautla, Zapata birlikleri tarafından ele geçirilmiştir (Millon, 1976; Usta, 2013). Güneyde sağlanan bu kısmi zaferden sonra Porfirio Diaz devrimcilerin zaferini kabul etmek zorunda kalmıştır, ancak eski rejim hala ayaktadır. Diaz bürokrasisi, federal ordu ve *haciendas* hala ülkenin hakimidir (Usta, 2013). Meksika'da sadece bu unsurların sahipleri değişmiştir. Çünkü Kasım 1911'de cumhurbaşkanlığını devralan Madero, "küçük çiftlikler yaratmak başka, büyük mülkleri parçalamak başkadır" diyerek Zapata ve arkadaşlarının toprak reformu konusundaki taleplerini geri çevirmiş, Zapata ve arkadaşlarının hâkim olduğu bölgelerdeki saldırıları engellememiş, Diaz rejiminden kalan bürokrasiye ve orduya ise hiç dokunmamıştır. Madero; Zapata ve yoldaşlarına göre devrim öncesinde verdiği sözleri tutmamıştır. Bunun üzerine Emiliano Zapata ve yoldaşları güneylilerin temel taleplerini içeren ve tüm bir devrim süreci boyunca savundukları, 25 Kasım 1911 tarihinde "Toprak ve Özgürlük" sloganında somutlaşan Ayala Planını ilan etmişlerdir (Millon, 1976; Khasnabish, 2010; Usta, 2013). Ayala Planı, Madero Dönemi'nde de Madero'nun Huerta tarafından askeri bir darbeyle devrildiği ve Huerta'nın bir dikta rejimi kurduğu dönemde de Zapata ve arkadaşlarının temel taleplerini içeren bir metin olmuştur. Gerilla savaşında uzmanlaşan ve temelde toprak reformu için savaşan Zapatalar, Ayala Planı ile toprağın köylüler arasında dağıtılmasını, gasp edilen toprakların gerçek sahiplerine verilmesini istemiş, köylülere bu topraklara el koyma yetkisinin tanınmasını dayatmışlardır (Millon, 1976). Ayala Planı'na göre *hacienda*

topraklarının üçte biri toplum yararı için ve önceden karşılığı ödenerek ejidoslara (ortak topraklar), kolonilere ve yeterli toprağı alamamış olanlar için köy mülklerine dönüştürülecektir. Plana karşı çıkan bütün hacendadoların ve diğer toprak sahiplerinin toprakları karşılık ödenmeden millileştirilecektir. Halk, devrim gerçekleştikten sonra devrimcilerin arasından genel seçimlere katılacak olan geçici cumhurbaşkanını seçecek, eyalet hükümetleri kurulacak ve her eyaletin öne çıkan devrimci lideri eyalet valilerini atayacaktır (Millon, 1976). Bu planın sınıfsal niteliği Millon'a (1976) göre Zapatistaları Madero'dan ve diğer devrimci hiziplerden ayırmaktadır. Çünkü planda da görüldüğü üzere plan tüm toprakların köylülere dağıtılmasını amaçlayarak feodal yapıyı tamamen ortadan kaldırmakta ve iktidarın mücadele eden devrimcilere ve onlarla birlikte olan halka verilmesini istemektedir (Millon, 1976). Plana ilişkin kararnameler de bunu ortaya koyar niteliktedir. Çünkü Zapata 1914'te Ayala Planı'nın toprak reformuna ilişkin maddelerini uygulamaya koyan bir kararname ile devrim düşmanlarının mülklerinin millileştirileceğini, kent mülklerinin satışından elde edilen paralarla tarımın gelişmesi için bankaların kurulacağını, yetim ve dul kalan devrimcilerin yakınlarına maaş bağlanacağını, millileştirilen orman, su ve toprakların köylülerin isteklerine göre ortaklaşa ya da parçalara ayrılarak dağıtılacağını, dağıtılan toprakların hiçbir biçimde elden çıkarılamayacağını ve satılamayacağını bildirmiştir (Millon, 1976). Zapata ayrıca 1914'te toprak sorununa dair somut bir sonuç elde edilmedikçe mücadelenin sona erdirilmeyeceğini vurgulamıştır (Usta, 2013). Zapatalar Nisan 1917'de yayımladıkları bildiride Zapata Hareketi'nin amacının bir avuç insanın yararına işleyen, Meksika halkının yaşama hakkını inkar eden, halkı kendi yurdunda esaret altında yaşamaya mahkum eden toprak tekeli ni yıkmak olduğunu dile getirmiş, yine 20 Mayıs 1917 tarihli bildiride toprak reformunun gerçekleştirilmesinin Güney Ordusu'nun (Zapatista Ordusu) temel amacı olduğunu söylemiş, devrimlerinin amaçlarının serbest toprak, herkese toprak ve korucusuz-efendisiz toprak olduğunu vurgulamışlardır (Millon, 1976). Millon (1976), Emiliano Zapata ve arkadaşlarının Ayala Planı ile somutlaşan diğer taleplerini şöyle sıralamaktadır: Meksika üretim ve tüketim kooperatiflerinin kurulması, 26 Ekim 1915 tarihli Toprak Kanunu'nda yer aldığı şekliyle işçilerin sosyal hak, maaş ve iş saatlerinin düzenlenmesi, kaza ve emeklilik sigortalarının tespiti, iş güvenliğinin sağlanması ve sağlık tedbirlerinin alınması, sendikaların grev ve boykot haklarının tanınması, gayri meşru çocukların haklarının korunması, kadınların adil boşanma hakkı, beden ve el işleri eğitimi ile

pratik eğitime önem veren ilkokulların açılması, belediyelere okul açma yetkisinin verilmesi, halk eğitiminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, her eyalette mutlaka en az bir ortaokulun olması, öğretmen maaşlarının arttırılması, Milli Üniversite'nin özerk bir yapıya kavuşturulması, yükseköğretimde el sanatlarına ve teknolojiye öncelik tanınması, belediyelerin bağımsızlaşmaları, parlamenter hükümet biçimine geçilmesi, mevcut tekellerin parçalanması ve yenilerinin ortaya çıkmalarının engellenmesi için sert tedbirlerin uygulanması. Bu taleplere bakıldığında Zapataların bir taraftan gerilla savaşını sürdürürken diğer taraftan da Kurucu Hükümet'te yer alarak işçilerin, köylülerin, kadınların, öğretmenlerin sosyal ve ekonomik hakları için mücadele ettikleri, planlı ve programlı bir devrim programı yürüttükleri görülmektedir.

Bunlarla beraber Zapatalar, Ayala Planı ve onu açıklayan, geliştiren bildirilerde Toprak Kanunu ile her ne kadar antifeodal bir devrim süreci yönetseler de bu programlarda/bildirilerde yer alan; küçük, ferdi mülkiyetlerin yaratılmasının teşvik edilmesi, Meksika Kanunlarına uymaları şartıyla yabancı sermayeye müsaade edilmesi, kuvvetler ayrılığına dayanan bir parlamenter cumhuriyetin kurulmasının öngörülmesine rağmen eyalet valilerinin atanması ve görevden alınmalarında Konvansiyon Hükümeti'ne yetki verilmesi gibi maddeler Millon'a (1976) göre diğer reformların demokratik ruhuna uygun değildir ve program bu açıdan anti-emperyalist ve anti-feodal olmakla birlikte burjuva-demokratik nitelikleri olan bir programdır. Ancak dönem için bu program ve hedefler oldukça "aşırı" bulunmuş, 1917 Meksika Anayasası'na Zapatistaların Toprak Reformu taleplerinin Anayasanın 27. Maddesiyle dahil edilmesine rağmen, bu devrim sürecinin başarısızlığa uğratılması için Emiliano Zapata pusuya düşürülerek öldürülmüş, Zapatalara ve onların yönetiminde olduğu köy birliklerine saldırılar düzenlenmiştir (Khasnabish, 2010). Zapata öldürülmüştür ancak Zapata'nın açtığı demokratik devrimci yoldan ilerlemeler devam etmiş, Zapata ve onun mücadele mirası devrim sonrası Meksika'da yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkilerin yeniden şekillenmesini sağlamıştır.

Devrim sonrasında kurulan Carranza Hükümeti, köylülerin özerklik taleplerini "köylülerin devlete itaat etmeleri karşılığında toprakları üzerinde hak iddia edebilecekleri" şeklinde Anayasaya dahil etmiştir. Toprağın eşitsiz ve seçkinlerin denetiminde dağıtımı ve temsil devletinin sağlamlaştırılmasıyla da devrimci ve radikal "aşağıdan" eylemin önü tıkanmıştır (Khasnabish, 2010). Meksika ve genel olarak Orta Amerika'nın İspanyollar tarafından işgaliyle başlayan ve Amerika kıtasının hemen her

yerine yayılan sömürgecilik, yerli halkların dışlanmaları ve asimilasyonları ile de devam etmiştir (Yeğin, 2000).

Huerta, Carranza Hükümeti'ni devirmiş ve Meksika'daki devrim süreci, daha sonra Alvero Obregon² ve Plutarco Elias Calles³ gibi orta sınıftan gelen devrimcilerle sürdürülmeye çalışılmıştır (Usta, 2013). Böyle olsa da eşitsizlikler ve toprak sorunu, kapitalist üretim ilişkileri, ana gövdelerini Mayaların oluşturduğu yerli halkların tanınmamaları ve görmezden gelinmeleri, yerlilerin ve köylülerin temel sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşımında yaşadıkları sıkıntılar, toprakların köylülerin ellerinden alınması devam etmiştir (Ramirez, 2005). Usta'nın (2013) çalışmasından da anlaşılmaktadır ki Obregon ve Calles'in değişiklik yarattıkları alanlar sosyal ve kültürel alanlar olmuş, diğer taraftan ise Meksika'daki kapitalist yapılanma devam etmiştir.

Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (Ejército Zapatista de Liberación Nacional/ EZLN) ve Chiapas

Bugün EZLN'nin merkezi durumunda olan ve Latin Amerika'nın yerli halklarının yoğun olarak yaşadığı Chiapas'ta da Emiliano Zapata öncülüğünde başlayan Meksika Devrimi sürdürülmeye çalışılmışsa da resmi ve kurumsallaşmış temsile dayalı asimilasyon modeli ile köylü ve işçilerin bağımsız örgütlenme girişimleri dağıtılmış, 1947-1949 arasında ortaya çıkan bağımsız işçi örgütleri ise *charroslar* (sendika ağaları) vasıtasıyla işlevsizleştirilmiştir (Khasnabish, 2010). Chiapas'ta tarihsel olarak biraz daha geriye gidildiğinde ise şu verilerle karşılaşmaktadır: 1850'li yıllarla birlikte toprakları sömürgeleştirilen Chiapaslılar kendi topraklarında zorla işçi olarak çalıştırılmış, yabancı toprak sahiplerine borçlandırılmışlardır. Özellikle alkol şirketlerinin egemenliği altında olan Chiapas'ta halkı kontrol altında tutmak için alkolün ve dinsel seremonilerin uyuşturucu etkilerinden faydalanılmıştır⁴ (Warfield,

2 Örneğin Diego Rivera 1921 yılında Reform yanlısı Alvero Obregon'un devlet başkanı seçilmesi üzerine Meksika'ya dönmüştür. 1910 Meksika Devrimi'nin umutlarını ve eylemlerini dile getiren siyasi ve toplumsal içerikli bir dizi duvar resmi yapmıştır (Usta, 2013).

3 Calles, özellikle kadın erkek eşitliğine yaptığı vurgularla öne çıkan bir isimdir. Kadınların cinsiyetlerinden ötürü yaşadıkları ayrımı kaldırmak için Meksika Anayasa'sına kadın haklarına dair yeni bir madde ekletmiş, kadınların temel eğitim almasını zorunlu kılmış ve 1935 seçimlerinde ilk kez 18 kadının Meclis'e girmesini sağlamıştır (Usta, 2013).

4 Cien Warfield, Understanding Zapatista Autonomy: An Analysis of Healthcare and Education (2014) başlıklı çalışmasının EZLN'nin sağlık politikalarını değerlendirdiği bölümünde (Autonomous Healthcare: An Unlikely Success, 28-56) Chiapas'ta EZLN'nin ilk icraatlarından birinin otonomilerin

2014). Warfield (2014) 1910 Devrimi ve 1994 yılları arasında yerlilerin özgürlük mücadelesini destekleyen sayısız köylü organizasyonundan, halk hareketlerinin varlığından söz etmektedir. Chiapaslılar ilk olarak *ejidos* adı verilen toprak kooperatifleri ile organize olmuş ve ellerinden alınan topraklar için savaşmışlardır. Warfield (2014), bu noktada 1 Ocak 1994'te tam da NAFTA'nın (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması) imzalandığı gün Chiapas'ta toprakları işgal ederek komünleştiren⁵ Zapatistaların köklerinin sadece Emiliano Zapata öncülüğündeki Meksika Devrimi'nde değil Chiapas'ta yıllardır devam eden yerli halkların ve köylülerin mücadelelerinde, 1968 Öğrenci Katliamına⁶ duyulan tepkilerde, daha sonra EZLN'ye dahil olan ve Marcos'un da EZLN öncesinde militanı olduğu Maoist FLN'nin (Ulusal Kurtuluş Güçleri) mücadele tarihinde aranması gerektiği iddiasındadır. Warfield (2014) kentlerde faaliyet yürüten FLN'nin devrim sürecinin yeniden başlaması ve sosyalist ideallerin yayılması açısından Chiapas'ı önemli gördüğünü, FLN'nin ilk gerilla birliğini Chiapas bölgesindeki Lacandon Ormanı'nda oluşturduğunu belirtmiştir. Başkaya ve diğerleri de (1998) 1970'li yıllarda FLN'den, içlerinde Subcomandante Marcos'un da olduğu on kişilik bir grubun Chiapas'a gittiğini ve orada yeni bir devrimci örgütlenme ve mücadele için faaliyet yürütmeye başladıklarını eklemiştir. Burada FLN ve EZLN ilişkisinde, FLN'nin EZLN'ye doğrudan dahil olmadığını, iki oluşumun da birbirlerini yeniden yapılandırdıklarını, Chiapas'taki özgüllükleri dikkate alarak ve birbirlerini dönüştürerek EZLN çatısı altında bir araya geldiklerini belirtmek gerekir.

ortak kararı ile alkolü yasaklamak olduğunu belirtir. EZLN, alkol kullanımının bölgede siroz ve ülser gibi sağlık sorunlarına yol açmasının yanı sıra aile ilişkilerinde ve diğer ilişkilerde de olumsuzluklara, örneğin kadınlara yönelik şiddete yol açtığını görmüş ve alkol kullanımını ortak kararlarla kesin olarak yasaklamıştır.

5 Metinde komün sözcüğü ile, Zapatistaların işgal ettikleri topraklardaki kolektif yaşam deneyimleri, ortak mülkiyet anlayışlarını içeren Zapatista topluluk yapılanmaları, community'ler kastedilmektedir. Otonom ya da otonomi ifadesi ise temelde özerklik anlamında ve Zapatistaların siyasal, kültürel ve ekonomik özerkliklerini inşa ettikleri alanlar için kullanılmıştır. Bununla beraber otonomiler daha büyük, komünler ise otonomların içindeki daha küçük birimlerdir. Yani aynı otonomi içinde farklı komünler bulunabilmektedir.

6 2 Ekim 1968, Tlatelolco Katliamı. Meksika'da öğrenci eylemlerinin hız kazandığı 1968 yazında Meksika Hükümeti yaklaşan Olimpiyat oyunları öncesinde eylemleri sonlandırmak için daha sert bir tutum takınmaya başlamıştır. Ülkenin en büyük üniversitesi olan Meksika Ulusal Üniversitesi (UNAM) ve sonra da Politeknik Üniversite (IPN) ordu tarafından işgal edilmiştir. Tüm bu gelişmeler üzerine 2 Ekim 1968 akşamı Mexico City'nin Tlatelolco bölgesindeki Üç Kültür Meydanı'nda binlerce öğrenci hükümeti ve hükümetin saldırgan politikalarını protesto etmek için bir araya gelmiştir. Tanklardan ve Santiago de Tlatelolco Kilisesi'nin çatısından keskin nişancılar tarafından açılan ateş sonucunda 300'e yakın öğrenci katledilmiş, en az 1500 öğrenci tutuklanmıştır (Erol, 2014).

Yeğın (2000), 1519'da İspanyol işgalci Herman Cortes'in Nikaragua'dan Güney ABD'ye uzanan Mesoamerika olarak bilinen bölgeye geldiği dönemde bu bölgenin Maya, Zapotec, Mixtec, Toltec, Aztek, Tarahumara, Nahua, Huichole gibi elli altı (56) farklı yerli halkın yaşadığı bir bölge olduğunu belirtmiş, İspanyol işgalinin bölgeye büyük bir yıkım getirdiğini, savaş ve hastalıklar sonrasında çok sayıda insanın öldüğünü, Katolikliğin yayılması için yerlilerin inanç sistemlerinin yok edildiğini vurgulamıştır. Sömürgeleştirme süreci Chiapas'ta da sürdürülmüş, hükümetler tarafından ejidos sistemine vurulan darbelerle topraklar toprak ağalarının eline geçmiş, bölgesel üretim ve yiyecek stoku tekellerin denetimine girmiştir (Yeğın, 2000). Chiapas'ta Tzeltale, Tzotzil, Tojolabel, Chamulalar ve diğer yerli halklar topraklarından sürülmüş, kalabilen yerlilerin ürünlerine çok düşük miktarlarda değerler biçilerek yerliler açlığa ve yoksulluğa itilmiş, yerliler pamuk ve kahve plantasyonlarında ucuz işçi olarak çalıştırılmışlardır (Yeğın, 2000).

Kök (2015), neoliberal yapılanma çerçevesinde gelişen iki önemli olayın günümüz Zapatistalarının (EZLN) oluşumunda etkili olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan ilki Emiliano Zapata'nın 1910'da başlattığı ve Meksika Devrimi'nin temeli olan, Meksika Anayasası'na Ayala Planı dahilinde giren, Emiliano Zapata'nın "toprağın herkese ait olduğu ve herkesi doyurabileceği" şeklindeki düşüncesinin somutlaşmış hali olan 27. Madde'nin 1992 yılında Salinas de Gortari Hükümeti tarafından değiştirilerek işlevsizleştirilmesidir. Bu maddenin revizyonu ile Meksika'daki arazilerin satışının ve özelleştirilmelerinin, köylülerin ellerindeki toprakların alınabilmesinin önü açılmıştır. Diğeri ise Meksika'nın ABD ve Kanada ile birlikte serbest bir ticaret alanı oluşturmasını öngören NAFTA'nın 1 Ocak 1994'te yürürlüğe girmesidir. 27. Madde'nin değiştirilmesi ve 1 Ocak 1994'te NAFTA'nın yürürlüğe girmesi Meksika'nın neoliberal politikalarla yeniden yapılandırılması ve neoliberal pazara dahil edilmesi anlamlarına gelmektedir (Kök, 2015). EZLN bünyesinde yeniden harekete geçen Zapatistalar NAFTA'nın imzalanmasını ve 27. Madde'nin değiştirilmesini Meksika köylülerinin ölüm fermanı olarak yorumlamış, NAFTA'nın yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1994'te harekete geçmişlerdir. Zapatistalar yeniden "Ya Basta!"⁷ demiş, yeni yılın ilk saatlerinde, 1910'da başlayan Meksika Devrimi'nin gerçekleşemeyen vaatlerini gerçekleştirmek üzere ve Emiliano

7 Ya Basta: Artık Yeter, İspanyolca.

Zapata'nın varisleri olarak neoliberalizme, soykırımlara, köleliğe, kolonyalizme ve postkolonyalizme karşı Chiapas'ta topraklara el koymuşlardır. Birçok çiftliği ve otuz sekiz (38) yerleşim birimini ele geçiren EZLN, günlerce Meksika Ordusu ile savaşmış, San Cristobal, Ocasingo ve Las Margaritas hapishanelerindeki iki yüz otuz (230) mahkûmu serbest bırakmış, ordu garnizonlarına saldırılar düzenlemiştir (Khasnabish, 2019; Yeğin, 2000; Başkaya vd., 1998). Zapatistalar aynı gün siyasi programlarını tanıtmış ve yedi merkez belediyeyi silahla ele geçirmişlerdir. Zapatistalar (EZLN) o gün ele geçirilen belediye binalarının balkonundan okunan Birinci Lacandon Ormanı Deklarasyonu'yla Meksika halkına şöyle seslenmişlerdir:

Biz, özgür ve dürüst erkeklerle kadınlar, ilan etmekte olduğumuz savaşın son çare ama geçerli bir çare olmadığı bilincindeyiz. Diktatörler yerli halklarımıza karşı adı konmamış kirli bir savaş yürütüyorlar; bu yüzden iş, toprak, barınacak çatı, beslenme, sağlık, eğitim, bağımsızlık, özgürlük, demokrasi, adalet ve barış için mücadele etmeyi hedefleyen Meksika halkı için hazırlanan bu planı destekleyerek ona kararlı bir şekilde katılmanızı istiyoruz sizlerden. Halkımızın bu en temel talepleri gerçekleşinceye, özgür ve demokratik bir Meksika yönetimi kuruluncaya dek savaşmaktan vazgeçmeyeceğimizi duyururuz (Birinci Lacandon Ormanı Deklarasyonu, 1 Ocak 1994; Akt. Ramirez, 2005, 112-113).

EZLN'nin dağlara çekildiği 2 Ocak'tan itibaren EZLN güçleri ile ordu arasında çatışmalar yaşanmış, Zapatista güçlerinin hayatlarını kaybettiği görüntülerin basında da yer alması sonrasında sivil toplum da savaşı durdurmak ve federal ordunun operasyonlarını gözlemlemek için örgütlenmiş, sivil örgütlerin bir araya gelmesiyle Barış için Sivil Örgütler Koordinatörlüğünü (CONPAZ) kurulmuştur. EZLN daha sonra asıl silahları haline dönüşen bültenlerinin ilkinde federal hükümetle (Salinas Hükümeti) diyalog kurma koşullarını; EZLN'nin silahlı bir savaş gücü olarak tanınması, karşılıklı ateşkes, federal birliklerin geri çekilmesi, bombardımanların sona erdirilmesi ve uluslararası arabuluculuk komisyonunun oluşturulması şeklinde sıralamıştır (Ramirez, 2005). Bu dönemde özellikle Kanada Eylem Ağı, İspanya Birleşik Sol Parti, Batı Yarıküresi Egemen Yerli Uluslar Federasyonu, Meksika Spartaküs Grubu, Halk Savunma Komitesi ve Meksika Emek Partisi gibi dayanışma ağlarının desteğini alan EZLN'nin talepleri Meksika halkının bir bölümü tarafından da sahiplenilmiş, ulusal ve uluslararası baskılara direnemeyen Meksika Hükümeti 12 Ocak 1994'te ateşkes ilan etmek zorunda kalmıştır (Ramirez, 2005).

Zapatistalar kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığını ısrarla vurgulamışlardır. Silah onlar için son çare olmuştur. Subcomandante Marcos bu durumu dile getirmiş ve amaçlarının bir daha silah kullanmayacak duruma gelmek olduğunu altını çizerek, EZLN'nin mücadelesini sadece silahla yürütmesi neticesinde herhangi bir kazanım elde edemeyeceğini belirtmiştir (Subcomandante Insurgente Marcos, 2002). Subcomandante Marcos 2011 Yerli Halklar Haysiyet Yürüyüşü sırasında John Holloway'a verdiği röportajda şunları söylemiştir ki Holloway'a göre Zapatistaları diğer devrimci gruplardan ayıran en önemli unsurlar bu sözler arasındadır (Akt. Khasnabish, 2019).

Ordumuz diğerlerinden çok farklıdır, çünkü önermesi ordu olmayı bırakmaktır. Asker dediğiniz, diğerlerini ikna etmek için silaha başvuran saçma sapan bir kişidir ve bu açıdan bakınca hareketin geleceği askeri olacaksa böyle bir gelecek hiç olmasa daha iyidir. EZLN, varlığını silahlı askeri bir yapı olarak sürdürürse başarısızlığa mahkumdur. Kimin toplum üzerinde egemenlik kuracağına dair bir kavga inşa etmek veya harabe halindeki ulus devletleri yeniden kurmak mümkün değildir (Subcomandante Marcos, 2011; Akt. Khasnabish, 2019, 282).

Aynı konuya ilişkin Zapatista Köyler Temsilcisi Raul da şunları söylemektedir:

Başlangıçta sağlık olsun, eğitim olsun, tüm bu işleri silahla başaracağımızı düşünürdük; ama sonradan silahları bırakmaksızın başka yolları deneyerek de örgütlenebileceğimizi ve örgütlü faaliyetlerimiz sayesinde onları başarabileceğimizi gördük. Federal hükümetle olmazdı bu, çünkü onlardan hiçbir şey beklemiyoruz; ama sadece insanlarla bir araya gelip örgütlenirsek o zaman oluyor (Zapatist Köyler Temsilcisi Yoldaş Raul;Akt.Ramirez, 2005, 100).

EZLN yüzyıllardır yerli halklar üzerinde var olan asimilasyon ve baskı politikalarının sona erdirilmesi, sağlık ve eğitim koşullarının düzeltilmesi, toprak üzerindeki özel mülkiyetin sona ermesi, barış, adalet, özgürlük, demokrasi gibi taleplerle bir haysiyet direnişi başlatmış (Kök, 2015), Chiapas'ta, Emiliano Zapata'nın mirasını sahiplenerek onu daha ileri bir noktaya taşımıştır. Subcomandante Marcos gerçekleştirdikleri devrimin; kapitalizmin ve neoliberalizmin sömürgecilik, emperyalizm, ırkçılık, kapitalizm ve soykırım şeklinde vücut bulan karanlığına, EZLN ve ona destek olanlar tarafından verilen bir haysiyet dersi olduğunu söylemiştir (Akt. Khasnabish, 2019). Bu dersin önemli niteliklerinden biri de EZLN'nin mutlaklaştırılmaması, yegane seçenek

olarak görülmemesi ve mutlak önderliğin reddidir. Zira Marcos da comandante değil subcomandantedir, yani komutan değil, yarı/alt komutandır (komutan yardımcısıdır) ve EZLN içinde başka subcomandanteler vardır; çünkü önderlik mevki EZLN’de boştur, Marcos’un görünmezleşmesi ve 2014 yılında görevini bırakması da (Subcomandante Marcos, 2014) bu uygulamanın pratiği gibi görünmektedir.

İsyan, herkes için bir ders olmalıdır. Bu şekilde muamele görmeye razı olamayız ve mevcut, küçük zümre için değil gerçek anlamıyla herkes için daha iyi bir dünya yaratmaya çalışmalıyız. İstedığımız budur. Bunun önderliğini tekelleştirmeye çalışmak, biz ışığız, tek seçeneğimiz gibi bir iddiada bulunmak veya bir ya da diğer hareketin devrimci kanadı olmak niyetinde değiliz. Sadece ne olduğuna bakın diyoruz. Bunu yapmaya mecburduk (Subcomandante Marcos, 2002; Akt. Khasnabish, 2019, 272).

Subcomandante Marcos’un ders olarak nitelediği isyan ve sonrasında Chiapas’ta oluşan otonom halk örgütleri ile ilgili olarak Holloway’in de (2011) tespitleri benzerdir. Holloway (2011) Zapatista otonomilerini birer anti-iktidar alanları olarak tanımlamış, iktidar hedefinde olmayan ve iktidar kavramına içkin olan hiyerarşi ve fetişizmi reddeden EZLN’nin “hayır” derken geleneksel kendi kaderini tayin etme biçimlerini dönüştürdüğünü, dünyanın nasıl olması gerektiğine dair alternatif kavramlar sunduğunu, bugün solun yapamadığı biçimde, “iktidar” a ilişkin kavramlar ile aralarına bilinçli bir mesafe koyduklarını dile getirmiştir. Holloway (2011), Meksika’nın güneydoğusunda yükselen bu sesin kimlik-dışılığın, henüz olmayan’ın ama istenilenin sesi olduğuna dikkat çekmiş ve Zapatistaların yüzlerindeki kar maskelerinin de (balaclava), suretleri/ yüzleri o güne dek görünmeyen-görünmezleştirilen insanları simgelediğini iddia etmiştir. Khasnabish de (2010) yüzlerini maskeleyen Zapatistaların isimsiz ve kimliksiz oluşlarına değinmiş; isimsiz ve kimliksiz insanların, en fazla marjinalleştirilen, görünmeyen ve ezilenlerin dünyayı kurma gücüne sahip olduklarını dünyaya hatırlatma çabalarına da vurgu yaparak maske ve görünmeyen insanların mücadelesi arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Zapatistalar, maskeleri vasıtasıyla küresel neoliberal kapitalizme, kendilerini ve dünyanın ezilenlerini görmeyi dayatmışlardır (Khasnabish, 2010). Onların yüzleri yoktur, çünkü bugüne dek hiç görülmemişlerdir, unutulmuşlardır; ancak şimdi dünyayı değiştirmektedirler. Holloway’in (2011) ve Khasnabish’in (2010) yorumlarıyla birlikte Marcos ve tüm Zapatista üyelerinin kar maskelerinin aynı zamanda güvenlik önlemleri

ve hareketin heterarşik⁸ yapısıyla da ilgili olduğu düşünebilir. Güvenlik nedeniyledir, çünkü bölge hala hükümetin baskıları ve paramiliter güçlerin silahlı saldırıları altındadır (Yeğin, 2000); hareketin hiyerarşiyi reddeden yapısı ise onları maskeleri altında eşitlemekte, anonimleştirmektedir.

Başkaya ve diğerleri (1998) EZLN'nin kökleri derinlere uzanan tarihsel kimliğinin yanında talepleri itibariyle enternasyonalist bir karaktere sahip olduğunu söylemiş, EZLN'nin varlığının Yeni Dünya Düzeni'nin (YDD) politik, askeri, ideolojik ve kültürel saldırıları karşısında umudun pratik olarak hâlâ sürdürülebilir olduğunun kanıtlanması anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Başkaya ve diğerleri (1998) yoksul köylülerin ve devrimcilerin inadı ile sürdürülen, doğrudan katılımın ve desteğin olduğu EZLN'nin kendisini yerellik ile sınırlamadığını ve doğrudan katılım modeline sivil boyutlar kattığını dile getirmiş; Zapatistaların insanlara kendi elleriyle yaratabilecekleri özgürlük ve eşitlik düşü için başkaldırabilmelerinin mümkün olduğunu anımsattıklarını, tarihin sonu yalanını pratikte tekzip ederek yeni bir ütopyanın kapısını araladıklarını belirtmişlerdir. Başkaya ve diğerlerinin (1998) ütopya vurguları Holloway'in (2011), Zapatistaları da kapsayan ve Ernst Bloch'tan hareketle kullandığı "henüz olmayan" vurgusu ile de paraleldir. Çünkü Holloway (2011), Ernst Bloch'un *Umut İlkesi*⁹ adlı çalışmasından hareketle Zapatista Hareketi'nin "henüz olmayan"ın mevcut varlığının izini sürdüğünü ve mevcut olana muhalefetin, kökten farklı bir dünyaya yönelme arzusunun, dimdik yürümek için verilen mücadelelerin somut bir örneği olduğunu ifade etmiştir.

Zapatista hareketine dair güncel yorumlardan biri de Hardt ve Negri ikilisinden gelmiştir. Hardt ve Negri (2019a ve 2019b) çokluk, meclis, ortak zenginlik metaforlarıyla anlamaya çalıştıkları EZLN'yi, modern ağ teknolojileri bağlamında da okumuş ve EZLN'nin de içinde olduğu mücadele unsurlarının gerilla savaşı tekniklerini, yeni post-fordist üretim koşullarının ağ yapısı içinde ve enformasyon sistemleri doğrultusunda yeniden biçimlendirdiklerini iddia etmişlerdir. Onlara göre Zapatistalar merkezi ordu modelini reddetmişlerdir, çünkü Zapatista modelinde ordu halka emirler vermemekte, aksine halk orduya taleplerini dile getirmektedir.

8 Heterarşi; unsurların, ögelerin karşılıklı etkileşimlerine dayalı olarak oluşturulan ve ortak mutabakatlara dayanan bir sistemdir. Hiyerarşi ile farkı, tabana dayalı örgütlenme oluşu; homojenlikle farkı, farklılıkların kendilerini ifade edebilmeleri, özgüllüklerini koruyabilmeleridir. Heterarşi kavramı Deleuze ve Guattari, Hardt ve Negri tarafından sıklıkla kullanılmıştır/ kullanılmaktadır.

9 Bloch, E. Umut İlkesi 1. ve 2. Cilt. (T. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zapatistalar, eski gerilla modeli ve yeni ağ yapıları arasında “menteşe” görevi görmekte, eşgüdümlü dayanışma ve müşterek karar alma süreçleriyle iktidar olmayı reddetmekte, Holloway’ın de (2011) ifadesiyle iktidar olmadan dünyayı değiştirmektedirler. Hardt ve Negri, asli değerleri yaratıcılık, iletişim, diyalog, öz örgütlülük olan EZLN gibi yapıların merkezi ve birleşik bir komuta yapısına indirgenemeyeceğini, burada merkezin olmadığını, birbirleriyle iletişim halinde, ancak indirgenemez çoğullukların var olduğunu iddia etmektedirler (Hardt ve Negri, 2019a ve 2019b).

Zapatistaların en belirgin özelliklerinden biri de dayanışmadır. Dayanışma, Zapatistaların kendi ilişkilerinde temel bir ilkedir ve Zapatistalar uluslararası dayanışma ağları ile koordineli çalışmaktadırlar (Inclan, 2018). Inclan (2018) bu dayanışma ağlarının sadece Zapatista hareketinin sürdürülmesi açısından değil tüm ülkenin politik ajandasını da etkilemesi açısından önemli olduğunu, hatta bu dayanışma ağlarının tüm Meksika’da köklü bir demokratik dönüşümü tetikleyebilecek nitelikte olduğunu belirtmektedir. Zapatistaların mücadeleleri sürecinde oluşturulan ulusal dayanışma ağları ülkedeki birçok demokratik hareketi bir araya getirmiş, insanları ve kurumları etkilemiş, uluslararası dayanışma ağlarının varlığı ise sorunların ve onlara karşı mücadelelerin enternasyonal niteliğini ortaya koymuştur. Uluslararası dayanışma ağlarının Zapatistaların mücadelesine, inşa sürecinde de somut katkıları olmuş, olmaktadır. Örneğin Chiapas’taki La Realidad otonomisindeki elektrik üretimi için kullanılan baraj, İtalya Komünist Partisi’nin finansal desteği ve bunun yanı sıra gönderdiği mühendislerle inşa edilmiştir. Komünlerde çok sayıda farklı ülkeden gönüllü eğitim destekçisi¹⁰ (education promoter) vardır. Paramiliter güçlerin ve Meksika ordusunun saldırıları uluslararası gönüllü gözlemciler tarafından rapor edilmektedir (Yeğin, 2000). Bunların dışında Chiapas’taki sağlık sistemi yerli halkın dayanışmasıyla örgütlendiği gibi aynı zamanda Meksika’daki Otonom Metropolitan Üniversitesinden gelen tıp öğrencilerinin desteğiyle geliştirilmiştir. Zapatistaların kontrolündeki Altamira San Carlos Hastanesi ise Küresel Sağlık Organizasyonundan gönüllü olarak gelen farklı uluslardan hemşire ve doktorlar vasıtasıyla sağlık hizmeti vermektedir. Gönüllü hemşire ve doktorlar halka Chiapas’ta da sağlık eğitimleri

10 Zapatistalar, “öğretmen” sözcüğü yerine “eğitim destekçisi” ifadesini kullanmaktadır. Çünkü Zapatistalarda sadece öğreten öğretmen yoktur, birlikte öğrenme deneyimi vardır. Herkes birbirine öğretebilmektedir. Eğitim destekçileri herhangi bir maaş almamaktadırlar; ev ve yiyecek ihtiyaçları komünler tarafından tedarik edilmektedir; bu aynı zamanda eski bir Maya geleneğidir. (Glasgow Chiapas Solidarity Group, 2010; School for Chiapas, 2020).

vermekte ve Chiapas'taki sağlık yapılanmasında çok etkin olan sağlık sözcülerine yardım etmektedirler. Bölgede kullanılan ilaçların bir kısmı örneğin Edinburgh Chiapas Dayanışması; Emiliano Zapata bölgesindeki kliniğin ihtiyaçları, Bask Dayanışma Grubu (Paz y Solidaridad) tarafından sağlanmıştır/sağlanmaktadır (Warfield, 2014).

Zapatistalar (EZLN) ile ilgili vurgular onların heterarşik ve anti-iktidar oluşları (Hardt ve Negri, 2019a ve 2019b; Holloway, 2011), öz örgütlülükleri, henüz olmayan'ı mevcut kılışları (Holloway, 2011), komünal ve otonom yapıları (Kök, 2015), yeni bir özgürlük pedagojisi inşa etmeleri (Khasnabish, 2019) üzerinde yoğunlaşsa da hareketin diğer bir belirgin özelliğinin de dayanışma ağlarını bilgisayar ve iletişim teknolojilerini etkin bir biçimde kullanarak kurmaları olduğu iddia edilebilir. Bugün dünyada Bask, Katalan, İrlandalı (Glasgow Chiapas Solidarity Group), İtalyan, Yunan, El Salvadorlu vb. birçok dayanışma grubu Chiapas'a dair haberleri internet siteleri üzerinden, Chiapas'taki eğitim ve sağlık yapılanmalarına dair belgeleri, oradaki yaşama dair hazırladıkları belgeselleri çeşitli internet kanallarından yayımlamaktadır. Zapatistalar bildirimlerini internette yayımlamakta, duyurularını internet aracılığıyla da yapmakta ve bu noktada alternatif bir ağ olan La Neta'yı (Meksika argosunda *hikâyenin aslı* anlamına gelmektedir) kullanmaktadırlar. Zapatistalar tarafından kurulan ve komünlerde yayın yapan Radio Zapatista¹¹ da bu noktada dikkat çekmektedir. Radyo istasyonları doğrudan komünün kararı ile kurulmakta ve istasyonlarda, komünlerden insanlar çalışmaktadır. Zapatista radyosu, insanların kendi kararı (self-determination) ile kurulabilecek kolektif ve alternatif bir medya inşasının da olanaklı olduğunu göstermektedir. Bu radyo Zapatistalara dair doğru ve gerçek bilgilerin yayımlanabilmesi açısından da oldukça önemlidir. Çünkü Meksika'daki "ana akım" medya Zapatistalarla ilgili manipülatif bilgiler sunmaktadır; Zapatistalar ise kendilerini, ideallerini ve aldıkları kararları vb. bu radyo vasıtasıyla yayımlamaktadırlar. Radyo istasyonlarında şarkı, radyo tiyatrosu, şiir ile kadın ve çocuk hakları, sağlıkla ilgili ve yerlilerin kültürlerine ilişkin bilgilendirmeler de yapılmaktadır. İspanyolca dışında yerli halkların dilleriyle de yayın yapan radyo istasyonları için, komünlerdeki insanlara bilgisayar ve dijital ağların kullanımı, anten kurulumu ve yayınların aktarımı, radyonun teknik yönetimi ve karşılaşılan teknik sorunların çözümü gibi konularda dersler verilmektedir. Sayıları bini aşan radyo

¹¹ <https://radiozapatista.org/>

istasyonlarında kadınlar ve çocuklar da aktif bir biçimde görev almaktadır (Culturalsurvival.org, 2019).

Zapatistalar bugün “sosyalist mi, komünist mi, anarşist mi, anarşist komünist mi” gibi tartışmaları aşan otonom yapılanmaları; yerli halkların tarihsel köklerine sahip çıkan bir hareket olmakla birlikte yeni olanı, yani dijital alanı yoğun bir şekilde kullanmaları ve sürekli inşa halinde olmaları gibi özellikleriyle de özgürlük ve eşitlik mücadeleleri açısından günümüz için önemli örnekler, deneyimler sunmaktadırlar.

Zapatistalar ve Zapatista Eğitim Sistemi

Sanırım edindiğimiz en büyük beceri, öğrenme eğilimine ve kapasitesine ilişkin olandır. Önce savaşmayı öğrenmek, sonra kimin düşman (olduğunu) kimin düşman olmadığını öğrenmek, konuşmayı öğrenmek, dinlemeyi öğrenmek, başkaları ile birlikte yürümeyi öğrenmek, farklılığı kabul edip ona saygı göstermeyi öğrenmek. Ve her şeyin üstünde de kendimizi kendimiz olarak görmeyi ve ayrıca başkalarının bizi nasıl gördüğünü öğrenmek. Bunun Zapatistaların en büyük becerisi olduğunu düşünürüm ben: Her ne kadar pedagojik bir söylem gibi görünse de öğrenmeyi öğrendik biz (Komutan Yardımcısı İsyancı Pedro, 1994; Akt. Ramirez, 2005, 348).

Zapatistaların (EZLN) yaşamında “öğrenme”, devam eden bir eylemdir. Silahlı mücadelenin de içinde olduğu mücadele yollarını ve araçlarını, önderlik mevkilerini terk etmeyi [özeleştirilerinden biri de Subcomandante Marcos’un sembolleştirilmesine ve yüceltilmesine izin vermeleri olduğunu belirtmişlerdir, (Ramirez, 2005)], yeni bir sağlık ve eğitim sistemini inşa etmeyi, doğayla ve dünyayla iletişimlerini, tarımı, kolektivitelyi, özerkliği, komün yaşamını vb. yeniden, sürekli ve geliştirerek öğrenen Zapatistalarda pedagoji hep merkezde olmuştur. Lakin bu yazıda bir sınırlamaya da gitmek açısından, Zapatista okullarında eğitim destekçileri (education promoters) aracılığıyla yürütülen eğitim çalışmalarına yer verilmiştir.

Zapatistalar (EZLN), eğitim alanında da Emiliano Zapata’nın mirasını geliştirerek hareketi yeniden yapılandırmış, bu bağlamda da Meksika Devrimi’nin varisleri olmayı başaramışlardır. Emiliano Zapata’nın kendisi devrim öncesinde okuryazar değildir, Emiliano Zapata devrim sürecinde eşinin yardımlarıyla okuma yazma öğrenmiştir ve Emiliano Zapata ve yoldaşlarının Ayala Planı’ndaki talepleri arasında eğitim ile ilgili talepler de vardır; bu nokta oldukça önemlidir: İlk, orta ve yükseköğretim düzeyindeki beden ve el işleri eğitimi ile pratik eğitime önem veren

ilkokulların açılması, belediyelere okul açma yetkisi verilmesi, halk eğitiminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, her eyalette mutlaka en az bir ortaokulun olması, öğretmen maaşlarının artırılması, Milli Üniversite'nin özerk bir yapıya kavuşturulması, yükseköğretimde el sanatları ve teknolojiye öncelik tanınması gibi talepler Zapatistaların eğitimle ilgili bu taleplerinden bazılarıdır. Ancak Emiliano Zapata'nın öldürülmesi ile Meksika Devrimi'nin kesintiye uğraması sonucunda bu talepler gerçekleşmemiştir.

Yeğin (2000) Zapatistaların (EZLN) kontrolündeki Chiapas'taki 1994 öncesindeki duruma dair şu verileri sunmaktadır: İlkokul seviyesindeki her 100 çocuktan sadece 28'i birinci sınıfı bitirebilmiştir. Okulların yarısından fazlasında sadece üçüncü sınıfa kadar eğitim verilmiş ve yine okulların yarısında tüm dersler için sadece bir öğretmen görevlendirilmiştir. Yerli halkların çocukları okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. 1988'de bölgede turist ziyaretleri için 6270 otel odası, 139 restoran ve 42 seyahat acentesi varken 1989 yılı itibariyle 16.058 dersliğin sadece 98'i yerlilerin yaşadığı bu bölgededir. Yerlilerin çocuklarını okul saatlerinde mısır ve odun taşırken, yemek yaparken ve çamaşır yıkarken görmek de olağan bir durum halini almıştır. Kök'ün (2015) Chiapas'ta 1994 öncesi eğitime dair sunduğu veriler ise şöyledir: Chiapas'ta 15 yaşın üstündeki bireylerin %16,5'i hiç eğitim almamış bireylerdir. Eğitim alan 15 yaş üstü bireylerin %37,13'lük kısmı ilköğretimden sonraki seviyelerde eğitim almamıştır. 5-14 yaş arasındaki çocukların %10,6'lık kısmı okula gitmemektedir. Eğitim imkânlarının kısıtlı olmasından kaynaklanan bu durum, Chiapas'taki okur-yazarlık oranının fazlasıyla düşük olmasına sebep olmuştur. %17,8'lik oran ile Chiapas, Meksika'da okur-yazar olmayan nüfusun en fazla olduğu eyaletlerdendir. Okur yazar olmayan %17,8'lik bu oranın %39,2'sini ise yerli halklar oluşturmaktadır (Kök, 2015, 137). Warfield'in (2014) Chiapas'taki yerli halkın eğitim düzeyi ile ilgili verdiği istatistik de oldukça çarpıcıdır: Zapatistaların inşa ettiği eğitim modeli öncesinde ülke çapında temel eğitime erişim oranı %54 iken Chiapas'ta yerli çocukların sadece %10'u temel eğitim düzeyinde bir eğitim alabilmiştir. Bu verilere rağmen federal eğitim sistemi içinde yerlilerin ihtiyaçları dikkate alınmamış ve Chiapas'ta 18 farklı yerel dil olmasına, Chiapas halkının %83'ünün sadece kendi ana dillerini konuşabilmelerine rağmen yerli halkların kendi dilleriyle eğitim alabilmeleri sağlanmamış, farklı kültürel dinamiklere ilişkin bir eğitim yapılanmasına gidilmemiştir. Bu bağlamda yerli çocukların durumlarının dile getirildiği,

Zapatistaların Guadajajara'daki okul çocuklarına hitaben yazdıkları mektup da oldukça çarpıcıdır. Bu mektupta yerli çocukların yaşamı şöyle betimlenmektedir:

Bizim çocuklarımız için okullar, ilaçlar, kıyafetler, yiyecekler, hatta yoksulluğumuzu gizleyecek düzgün bir çatı dahi yok...Oğullarımız, kızlarımız için yalnızca çalışmak, cehalet ve ölüm var... Çocuklarımız çok küçük yaşlarda çalışmaya başlamak zorundadır...Bizim çocuklarımızın oyuncakları çapa, pala ve baltadır; onlar yürümeye henüz başladıklarında yakacak odun toplamaya, ekim yapmaya ve çalılıkları temizlemeye giderler... Onlar İspanyolca öğrenmek için okullara gidemezler, çünkü onların günleri çalışmakla, geceleri hastalıkla geçer. 501 yıldır çocuklarımız böyle yaşamış ve hayatlarını böyle kaybetmişlerdir (Zapatistalardan Guadajajara'daki Okul Çocuklarına Mektup, 1994; Akt. Glasgow Chiapas Solidarity Group, 2010).

Chiapas'taki eğitime dair problemlerden biri de öğretmenlerin Chiapas'ta kalmak, çalışmak istememeleri ve kısa sürede bölgeyi terk etmeleri nedeniyle var olan eğitim programlarının sürdürülememesi olmuştur (Warfield, 2014).

1994'teki Birinci Lacandon Ormanı Deklarasyonu'nda ve 1996'da Meksika Hükümeti ile yapılan görüşmelerde EZLN'nin taleplerinden biri de adalet, bağımsızlık, ev, toprak, sağlık, iş, demokrasi, yerli halkların kültürlerinin tanınması ve aktif politikaya katılmalarının önündeki engellerin kaldırılmasının yanında zorunlu ve nitelikli bir eğitimidir (Inclan, 2018). Zapatistalar yerli toplulukların eğitimle ilgili sorunlarının sonlandırılmasını, daha nitelikli ve özgür bir müfredatı uygulayabilecekleri ilk ve ortaöğretim düzeyindeki eğitimi ve üniversite eğitimi almış öğretmenlerin Chiapas'ta öğretmen olarak görevlendirilmelerini bültenlerinde talep etmişlerdir (Collier ve Quaratiello, 2005). Eğitim vurgusu Subcomandante Marcos'un açıklamalarında da öne çıkmaktadır:

Bizleri asker olarak kullanmak ve ülkemizin zenginliklerini talan edebilmek için en temel eğitimi dahi bizden esirgediler. Hiçbir şeye sahip olmamamız umurlarında değildi. Ne bir damımız, ne toprağımız, ne işimiz, ne sağlık, ne bakım, ne yiyecek, ne eğitim... hiçbir şeyimiz yoktu. Ne özgür ve demokratik bir şekilde temsilcilerimizi seçebildik, ne bağımsız olabildik, ne de kendimiz ve çocuklarımız için huzur ve adalet bulabildik. Fakat bugün, artık yeter diyoruz! (Birinci Lacandon Ormanı Deklarasyonu; Akt. Conant, 2010, 50.)

Yeni bir dünyayı inşa ederken eğitimi de önemseyen ve yüzyıllardır mahrum bırakıldıkları, erişemedikleri "eğitim" ve "eğitim hakları" için de mücadele eden Zapatistalar, Chiapas'ta elektrik, su, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan başarılarıyla

birlikte eğitim noktasında da önemli başarılarla imza atmışlardır (Collier ve Quaratiello, 2005). Inclan'ın (2018) 1990-2010 yılları arasını kapsayan verilerine göre Zapatista komünlerinde temiz suya erişemeyen nüfus oranı 1990'da %52,78 iken bu oran 2010'da %22,74'e düşmüştür. Elektriğe erişemeyenlerin oranı 1990'da %59,10 iken bu oran 2010'da %6,26'dır. Kanalizasyon sistemi olmayan ev oranı 1990'da %81,71 iken bu oran 2010'da %43,94'tür. Okuryazar olmayanların oranı ise 1990'da %46,08 iken 2010'da %31,32; okul sayısı 1994'te 136 iken 2010'da 147'dir (Inclan, 2018, 118 ve 127).

Chiapas'ta eğitim ile ilgili en önemli problemlerden biri de eğitime erişim problemi ile birlikte Meksika Hükümeti'nin Chiapas'ın çok kültürlü ve çok dilli yapısını dikkate almayarak standart bir Meksika kimliğini inşa etmek için ulusal, homojen ve aynı zamanda iş piyasasının talepleri doğrultusunda bir öğretim programını Chiapaslılara dayatması olmuştur. Özellikle modern-yeni Meksika ekonomisi için Meksika'daki yerlilerin asimilasyonu ve sadece İspanyolca konuşulması ulusal eğitimde gizli bir ajanda olarak yer almış; Chiapas'taki kültürel çeşitlilik reddedilmiştir (Warges-Cetina, 1998; Garrido, 2004; Akt. Warfield, 2014). Yani Zapatistaların "Artık Yeter" dediği mevcut eğitim sistemi yıllarca asimilasyonu dayatmış, Chiapas'ta ve tüm Meksika'da kültürel çeşitliliği ve bu kültürlerin dillerini reddetmiş, iş piyasasının talep ettiği bir öğretim programını uygulamış, okulların ve öğretmenlerin nicelik ve nitelik açısından yetersizliği, derslik sayılarının azlığı ve okur-yazar oranının düşüklüğü Chiapas'ta eğitim alanındaki en önemli sorunlar olmuştur (Glasgow Chiapas Solidarity Group, 2010).

1994'te Chiapas'ta yönetimi ele geçiren Zapatistaların ilk icraatlarından biri de yeni/ başka bir eğitimi inşa etmek olmuştur. Üstelik inşa edilen bu eğitim sistemi ve okullar için Meksika Hükümeti'nin hiçbir desteği olmamıştır (Collier ve Quaratiello, 2005). Zapatistalar her şeyi kendileri kurmuş ve bunu mücadelelerinin bir parçası olarak görmüşlerdir.

Benim köyümde eskiden okul yoktu, hiçbir şey yoktu. Ama çocuklar şimdi öncü eğitim gönüllülerinden kurslar alıyor, bizler de okul inşa ediyoruz, herkese değişik işler düşüyor tabii. Direnişin anlamı şu: İyi yaşamak için çaba göstermeliyiz. İnsanlar isteklerini bir lokma ekmekle sınırlamıyor artık. Direnişi hiç bırakmayacağız, sonuçta bizim bir direnişimiz var (Zapatista Köylülerinden Yoldaş Gerardo; Akt. Martinez, 2005, 103).

Kök (2015), kültürel, ekonomik, politik vb. açılardan özerk olmaları sebebiyle “çok boyutlu otonomiler” olarak tanımladığı Zapatistaların eğitim sistemlerinin, toplulukların otonom olabilmelerini sağlamasının yanı sıra, Meksika Hükümeti tarafından yürütülen psikolojik ve ideolojik savaşa karşı da önemli bir silah olduğunu, bu sebeple de tek ve merkezden belirlenen, bir asimilasyon aracı olan öğretim programlarını değiştirmenin Zapatistaların yaptıkları ilk eylemlerden biri olduğunu belirtmiştir. Matematik ve fen bilgisi gibi evrensel nitelikli derslerin yanı sıra Zapatista okullarında “devrimler tarihi”, “EZLN tarihi”, “Zapatistalar (Zapatismo)”, “yerel tarih”, “sömürgecilik” gibi alternatif bir tarih anlayışını ortaya koyan, konuların aynı zamanda ulusal ve uluslararası perspektiflerden ele alındığı dersler öğretim programlarına dahil edilmiştir. Bölgedeki yerlilerin dili eğitim dili olarak kullanılmış, İspanyolca ise ikinci bir dil olarak okutulmaya başlanmıştır. Bunun dışında müfredata “Hayat ve Çevre” dersi ile Zapatistaların iş, toprak, barınma, sağlık, eğitim, ekmek, özgürlük, demokrasi, barış, bağımsızlık, adalet taleplerini içeren “Entegrasyon” başlığı altında yeni bir ders eklenmiştir (Kök, 2015; Warfield, 2014; Conant, 2010). Kök (2015) ile benzer bir şekilde Zapatistaların eğitim sistemlerini “otonomi” kavramı içinde değerlendiren Warfield (2014) da Zapatistalardaki eğitim sisteminin bölgedeki yerlilerin dilleri, kültürleri ve onların kültürel, sosyo-ekonomik ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirildiğini ve bu yeni- alternatif eğitim sisteminde yerlilerin eğitime erişim problemlerinin ortadan kalktığını iddia etmektedir. Warfield’in (2014) sunduğu diğer veriler ise şöyledir: Zapatista eğitim sistemi genel olarak ilk/temel öğretim (primary school) ve ortaöğretim (secondary school) olmak üzere iki aşama olarak yapılandırılmışken bu aşamalar komünlerin ihtiyaçlarına ve görüşlerine bağlı olarak kendi içlerinde de aşamalandırılabilen, üçüncü ve dördüncü seviye eğitime kadar sürebilmektedir. 1994 yılı itibariyle 38 otonom bölge ilan eden (Zapatista Autonomous Municipalities), 2019 verilerine göre 43 otonomiye ulaşan ve bu otonomilerde binden fazla komün (community) oluşturan Zapatistalar (Cultural Survival, 2019) ilk olarak bütün Zapatista çocuklarının eğitime erişebilmelerini sağlamıştır. Zapatista derslikleri eğer farklı yaş gruplarından çocuklar varsa çok aşamalı (multi-level) sınıflar olarak adlandırılmaktadır. Komünlerde yaşayan insanlar, derslik ihtiyacının karşılanabilmesi için eski ve metruk binaları onarmış, onları dersliklere dönüştürmüşlerdir. Erişimin kolay olabilmesi için komünlerin merkezinde

olmasına dikkat edilen, inşa edilen veya onarılan derslikler genellikle toprak ve ağaçlardan yapılmıştır. Bunun yanı sıra Zapatistalar eğitim mekânı olarak yaşadıkları evleri ve doğayı da kullanmaktadırlar. Zapatistalarda okullarla ilgili kararlar birlikte alınmakta ve uygulanmaktadır. Otonomlardaki insanların kararlara itiraz etme, onları değiştirme hakları vardır ve otonomlardaki insanlar sorunlara dair çözümleri üretmek için düzenli olarak bir araya gelmektedirler. Karar alma süreçleri ise eğitimin bir parçası olan ve yerlilerin güncel hayatlarında karşılaştıkları, yaşamlarının birer parçası olan çevre ve tarım, çiftçilik gibi konularla da ilgilidir. Otonomlarda yaşamla paralel bir biçimde yapılandırılan eğitim sisteminde çitliklere zarar veren otların temizlenmesi ve onlardan kurtulmanın yolları, tarım dönemi için toprağın yeniden hazırlanması, toprağın azotla (nitrojen) ve diğer besleyici öğelerle zenginleştirilmesi gibi uygulamalı eğitimler de verilmektedir. Zapatistalarda eğitim bu bağlamda otonomların ekonomilerinin ayakta durabilmesi, yaşamsal ihtiyaçlarının ve aynı zamanda eğitimdeki gerekli materyallerin bağımsız bir şekilde karşılanabilmesi için birer araçtır. Tüm bu başarılarla ve uygulamalarla birlikte eğitim sistemi yapılandırılmaya devam etmektedir (Warfield, 2014). Meksika'daki merkezi eğitim sistemine karşı özyönetimleriyle alternatif bir eğitim sistemi oluşturan Zapatista eğitim sisteminin demokratik-alternatif eğitim sistemlerinden beslendiğini ifade eden Çağdaş (2009), Zapatista okullarındaki kolektiviteye, öğretim programlarının oluşturulması sürecindeki katılımcılığa dikkat çekmekte ve şöyle devam etmektedir:

Okulların kuruluşu, yıllık müfredatın oluşturulması gibi konular yerel topluluğun tüm üyelerinin, öğretmenlerin ve esas olarak da çocukların katıldığı toplantılarda kararlaştırılıyor. Ve ilk elde çocuklara soruluyor: Ne öğrenmek istersiniz? Müfredat da büyük ölçüde çocukların verdiği yanıtlara göre oluşturuluyor. Öğrenci eksenli bir eğitim verilse de Zapatistaların belli bir eğitim anlayışı da var. Zapatist metinlerden birinde şu ifade geçiyor: “Okullar çocuklara dünyanın kolektif ruhunun sunulduğu yerler olmalıdır. Eğitimi değil öğrenmeyi esas alıyoruz ki her çocuğun ilgileri, merakları, öğrenme hızı ve ritmi farklıdır. Dolayısıyla da her birey kendi ritmine göre öğrenmelidir” (Çağdaş, 2009).

Zapatistaların (EZLN) eğitim sisteminde, eğitimle ilgili kararların dersliklerin bulunduğu *caracollarda*¹² kolektif olarak alınması, uygulanması, kararlara sonradan

12 Caracol: Türkçe karşılığı salyangozdur. Zapatistaların yönetim birimlerine verdikleri isimlerdir. Zapatistalar, 2003 yılında, yaklaşık 1100 topluluğa tekabül eden ve Zapatista hareketini destekleyen topluluklardan oluşan bölgelerde, beş caracol (La Realidad, Oventik, La Garrucha, Morelia, Roberto

itiraz edilebilmesi, İspanyolcanın ikinci dil olarak öğretilmesi, derslerin eğitim destekçileri ile ve mutlaka diyalogla, eleştirel bir perspektifle yürütülmesi, Zapatistaların yaşamları ve mücadeleleri gibi konuları da mutlaka içermesi, okullarda final notlarının veya not yarışlarının olmaması gibi temel prensipler benzerlik gösterse de caracollardaki eğitim sistemlerinde, yine caracollarda alınan kararlar ve caracolların ihtiyaçları doğrultusunda kimi farklılıklar da -daha çok yapısal-mevcuttur. Glasgow Chiapas Solidarity Group'un 2010 yılında, Chiapas'taki La Realidad, Oventik, La Garrucha, Morelia ve Roberto Barrios caracollarına gerçekleştirdikleri ziyaretlerde eğitim sistemi ile ilgili olarak elde ettikleri veriler de bu farklılıkları ortaya koymaktadır. Örneğin La Realidad Caracol'da eğitim, birinci aşama olan "Uyanış-Wake Up", ikinci aşama olan "Yeni Gün-New Dawn", üçüncü aşama olan "Yeni Yaratı-New Creation" ve dördüncü aşama olan "Geleceğe Giden Yol- Path towards the Future"dan oluşmaktadır. Zapatista çocuklarının 4-5 yaşlarında başladıkları birinci aşama olan okul öncesi (pre-school) eğitimde çocuklar şarkılar, grup aktiviteleri ve oyunlar aracılığıyla eğitime başlamaktadır. İkinci aşamadan itibaren öğrenciler yaşam ve çevre, okuma, yazma, matematik, dil ve tarih derslerini almaktadır. Dersler haftada üç gün ve kahvaltı molası ile birlikte 07.00 ve 13.00 arasında yapılmaktadır. Dersler toplulukların ihtiyaçlarına göre yapılandırılmaktadır, örneğin kahve hasadı sürecinde La Realidad Caracol'daki okullar tatil edilmektedir. La Realidad'daki okullar Zapatista olmayan ailelerin çocuklarına da açıktır. Oventik Caracol'da ise iki aşamadan oluşan bir eğitim vardır. Yaklaşık 6 yıl süren ilk aşamadan sonra üç yıl süren ikinci aşama ile eğitim devam etmektedir. İkinci aşama düzeyinde eğitim veren derslikler, Oventik'te 2000'de açılmıştır ve bu aşamayı tamamlayan öğrenciler eğitim destekçisi olabilmektedirler. Sistemin bu pratik işleyişi sebebiyle 2003 yılından beri her belediyede bir ilkokul mevcuttur; çünkü eğitim destekçisi problemi bu uygulamayla ortadan kaldırılmıştır. Oventik'te diğer yerli dillerinin yanı sıra Tzotzil dili ağırlıklı olarak konuşulduğu için bu dilde eğitim yapılmaktadır. Oventik'te okullar haftada beş gündür. Çocukların aileleri ve komünleri

Barrios) kurduklarını deklare etmişlerdir (Kök, 2015). Bu verilerden de anlaşılmaktadır ki Zapatist örgütlenme modeli caracollar, otonomiler ve komünler biçiminde sıralanmaktadır. Ancak Kasım 2023'te Zapatistalar yeni bir modele geçtiklerini beyan etmişlerdir. Bu yeni modelde Taban Topluluklar düzeyinde halk meclisleri ve Yerel Otonom Yönetim (GAL); Yörel düzeyinde Zapatista Yerel Yönetimler Kolektifi (CGAZ) ve Bölgeler düzeyinde Zapatista Yerel Yönetimler Kolektifi Meclisleri (ACGAZ) vardır. Bu yeni modelde birlikte karar alma süreçlerine katılım daha da tabana, en küçük birimlere dek yayılmaya çalışılmaktadır (Insurgent Subcommander Moisés, 2023).

için yardımcı olmaları gereken zamanlarda okullar tatil edilmektedir. La Garrucha Caracol'da ise ilk aşamada okuma, yazma ve resim dersleri varken ikinci aşamada Zapatistaların yaşamsal taleplerine göre yapılandırılmış dersler, üçüncü aşamada Zapatista mücadele tarihine dair metinler, raporlar ve bildirimler öğretim programlarına eklenmiştir. Bunlar dışında matematik, yaşam ve çevre, tarih ve dil dersleri tüm eğitim aşamalarında öğretilmektedir. La Garrucha'da da eğitim dilinde yerlilerin dilleri esas alınmakta, temel eğitim dilleri olarak Tzotzil, Chol ve Tojolobal dillerinde ve bölgede yaşayan diğer yerlilerin dillerinde eğitim yapılmaktadır. Pazartesi'den perşembe gününe dek süren eğitim, 08.30-14.00 saatleri arasındadır. Morelia Caracol'da eğitim zorunludur, pazartesi ve perşembe günleri arasındadır, eğitimde yaş sınırı yoktur; çünkü eğitim, caracolun kesintisiz bir şekilde yapılandırılması için elzem görülmektedir. Yine yerli dillerinin temel eğitim dili olduğu Morelia'da 1999'da başlanan ve sayıca az olan ikinci aşama okullarda kültür, sanat, müzik, geleneksel tarih, coğrafya, politik çalışmalar, okuma, yazma, matematik ve doğa tarihi dersleri verilmektedir. Öğrenciler okulda kalmakta ve okulun ihtiyaçları ile kendi ihtiyaçlarını karşılamak için, iki haftada bir evlerine dönmektedirler. Roberto Barrios Caracol'da ise eğitim Güneşin Küçük Tohumları (Little Seeds of the Sun) ve Özerk Eğitim ve Teknoloji için Zapatista Kültür Merkezi (The Zapatista Cultural Centre for Autonomous Education and Technology) adlarıyla iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamadan sonra, öğrenciler isterlerse ikinci aşama eğitime devam edebilmektedir. Roberto Barrios Caracol'da da eğitim Zapatista olmayan çocuklara açıktır ve Tzeltal, Chol ve Zoque dillerinde yapılmaktadır. Bu caracoldaki dikkat çeken diğer bir veri ise matematik dersinin sömürü biçimlerinin anlatılması için yapılandırılmış olmasıdır (Glasgow Chiapas Solidarity Group, 2010).

Warfield (2014), Zapatistaların, Paulo Freire'nin prensiplerine doğrudan bağlı kalmamakla birlikte onun eğitim tekniklerini kullandıklarını belirtmektedir ve haklıdır da. Warfield (2014), Zapatista eğitim sisteminde eğitim sürecinin öğrenciler ve tüm komünlerle birlikte yapılandırılmasının (Freireyen diyalog, özneleşme ve konusal evren bağlarıyla düşünülebilir), öğrencilere kültürel, politik, sosyal sorunlarla ilgili eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasının amaçlanmasının ve bu bağlamda öğrencilerin eleştirel düşüncelerinin teşvik edilmesinin (Freireyen eleştirelilik ve bilinçlenme), öğretim programlarının okul ve yaşam birlikteliğinin dikkate alınarak oluşturulmasının (müfredatın öğrencilerin yaşamlarındaki konulardan oluşması

Freireyen konusal evren, örneğin niçin yoksul olduklarına dair mevcut durumu sorgulamalarının sağlanması Freireyen problem tanımlayıcı eğitim olarak düşünülebilir), derslerde herkesin katılımcı olmasına dikkat edilmesinin ve derslerin diyalogla yürütülmesine önem verilmesinin (Freireyen öğretmen-öğrenci ve öğretmen-öğrenci yaklaşımı) Freire'nin eğitim felsefesi ile yakından ilgili olduğunu belirtmektedir. Warfield, Zapatista okullarında Freire'nin *bankacı eğitim modeli* (banking model of education) olarak tanımladığı eğitim anlayışının reddedildiğini ve yine Freire'nin bu modelin karşısına özgürleştirici bir eğitim modeli olarak koyduğu *problem tanımlayıcı eğitim* (problem-posing education) modelinin ve tekniklerinin kullanıldığını ifade etmektedir.

Freire (2017), öğretmen ve öğrenci ilişkisinin özne-nesne/ ezen-ezilen ilişkisi biçiminde yapılandırıldığı, öğretmenin gerçekliği ayrı bölümlerden oluşan, durağan ve öngörülebilir bir şey gibi ele aldığı, öğrencilerin varoluş deneyimleriyle ilgili olmayan konularda uzun uzun açıklamalar yaptığı, öğrencilerin doldurulmaları gereken boş kaplar ve öğretmenin yatırımcı, öğrencinin yatırım nesnelere, eğitimin tasarruf yatırımı olarak algılandığı, diyalogun ve öğrenci katılımının olmadığı eğitim sistemini bankacı eğitim modeli olarak adlandırmaktadır. Bankacı eğitim modelinde insanlar etki altına alınan, uyarlanan varlıklar olarak görülmekte, öğretmen bilgi otoritesini mesleki otoritesiyle karıştırarak, bu otoriteyi öğrencilerin özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde kullanmakta, kendisi bir ezene öğrencilerse birer ezilene dönüşmektedir. Freire (2017) bankacı eğitim modelinin karşıtı olarak sunduğu *problem tanımlayıcı eğitimde* ise, öğrencilerin içinde yer aldıkları dünyadaki konularını kavrayabildiklerini, problemleri eleştirel bir biçimde tespit edebildiklerini ve dünyayı durağan bir gerçeklik olarak değil süreç içindeki, dönüşüm içindeki bir gerçeklik olarak değerlendirebildiklerini, öğrenci ve öğretmen ilişkisinin her iki tarafın da öğrenen olduğu öğrenci-öğretmen/ öğretmen-öğrenci biçiminde yapılandığını, bu modelde diyalogun ve katılımın olduğunu, diyalektik düşünme ediminin ve bu edimin eylemden koparılmadığı praksisin temel amaçlardan biri olduğunu dile getirmiştir. Bu modelde sorunlar birlikte tespit edilmekte ve sorunsallaştırılmakta, problemler kurulmakta/ tanımlanmakta ve cevaplar değil sorular öne çıkmaktadır. Çünkü “Cevaplardan oluşan bir eğitim bilme ve kavrayış sürecinin ayrılmaz bir parçası olan merak hiçbir şekilde katkı sunmaz. Tam tersine bu tür bir eğitim, içeriğin mekanik bir şekilde ezberlenmesini vurgular. Merakı tetikleyebilecek, güdüleyebilecek ve yeniden

kuvvet verebilecek eğitim, sorulardan oluşan bir eğitimidir” (Freire, 2014, 23). Warfield (2014) bu açıdan Zapatista öğrencilerinin derslerde hem eğitim destekçileri hem de birbirleriyle diyalog kurmalarını, Zapatista okullarında eğitim destekçileri ve öğrenciler arasındaki otoritaryen ilişki biçimlerinin reddini, var olan öğretim programlarının öğrencilerin yaşamlarındaki gerçeklikle uyumlu bir biçimde inşa edilmesini, öğrencilerin kendi yaşamlarına ve dünyaya eleştirel bir perspektiften bakarak aktifleşebilmelerini, politik ve kültürel sosyalizasyonun Zapatista okullarındaki temel amaçlardan biri olmasını, Zapatista çocuklarının öğrendiklerinin otonominin yaşamına katkı sunmasını ve onu geliştirmesini veya bunların hedeflenmesini, problem tanımlayıcı eğitimin, Freireyen pedagojinin Zapatista eğitim sistemindeki etkileri olarak yorumlamaktadır. Tüm bunlarla birlikte Zapatistaların ret süreçleri de yine Freireyen bağlamda sınırdurumların sınıreylemlerle aşılması ve sınanmamış imkânın içinde bulunulan anda gerçekleştirilmesi olarak düşünülebilir. Ek olarak burada Zapatistaların eğitim sistemlerini inşa süreçlerinin devam ettiğine ilişkin verilerden hareketle de Freireyen süreç ve umut kavramlarının da Zapatista eğitim sistemiyle birlikte düşünülebileceği iddia edilebilir.

Zapatista eğitim sistemi Maison’a (2022) göre de otonomilerdeki yerel yaşamla paralel olarak ve öğrenci, öğretmen, aileler, otonom yetkilileri, komün tarafından birlikte inşa edilmiştir; neoliberal politikaların karşısında olmak, katılımcılık, yaşamsal ihtiyaçlarla paralel bir eğitim Zapatistalar’ın temel ilkeleri arasındadır. Eğitim aynı zamanda tüm topluluğun ortak yaşam sürecindeki etkinlikler olarak düşünülmekte, bu bağlamda da örneğin çocuklar aileleri ile birlikte topluluğun yaşamı için hayati olan mısır tarımını öğrenmek üzere de eğitim almaktadır. İş ve eğitimin birleştirildiği Zapatista eğitim örgütlenmesinde eğitim, komün yaşamının tüm alanlarına yayılmış durumdadır. Okullar komünün ritmini benimsemekte, yetişkinlerin bilgileri genç kuşaklara aktarılmakta, yani informal öğrenmeler de eğitim sürecinin bir parçası olmaktadır. Ancak Zapatistalar Meksika Devleti tarafından tanınmadığı ve okulları ya da eğitim yapılanmaları da Meksika Devleti tarafından henüz tanınmadığı için (Collier ve Quaratiello, 2005), Zapatista okullarında eğitim alan çocukların eğitimleri Meksika’da geçerli bir eğitim kademesi olarak kabul edilmemektedir.

Zapatistalar, diğer alanlarda olduğu gibi okullarını ve eğitim sistemlerini inşa ederken bunu yine kolektivite ve uluslararası dayanışma toplulukları ile birlikte yapmışlardır/yapmaktadırlar. Bu dayanışma ağlarından biri de Schools for Chiapas’tır.

Schools for Chiapas, sadece okul yapımlarına katkı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda Zapatista eğitim sisteminin geliştirilmesini sağlamak için atölyeler ve eğitimler düzenlemektedir. Zapatista okullarının “Maya İtibar Okulları (Mayan Schools of Dignity)” olarak tanımlandığı bu organizasyon; sürdürülebilir tarım politikaları, kadın mücadelesi, sağlık eğitimi konularında da eğitimler vermekte, çalışmalar yapmakta ve veri toplamaktadır (Schools for Chiapas, 2020a ve 2020b). Zapatista okullarının yapılanmasında yine Edinburgh Chiapas Dayanışması (Edinburgh Chiapas Solidarity Group), Bask Dayanışma Grubu (Paz y Solidaridad) gibi uluslararası dayanışma gruplarının katkılarından da söz edilebilir.

1910 Meksika Devrimi'nin varisleri olarak yola çıkan, Ayala Planı'ndaki eğitimle ilgili talepleri güncel ve yerel talepler ile sentezleyerek bugüne taşıyan ve uygulamaya başlayan Zapatistalar hem Chiapaslı çocukların hem de otonomların geleceği açısından eğitimin önemini kavramış, eğitime erişim problemini ortadan kaldırmış, başka bir dünyanın inşasında Freireyen eğitim tekniklerini de kendi özgüllükleri ile yorumlayarak başka bir eğitimi de inşa etmişlerdir. Zapatista eğitim sisteminde eğitim otonomilerde yaşayan yerlilerin dilleri, kültürleri ve gelenekleri çerçevesinde yapılandırılmış, birlikte öğrenme ve öğretme temel amaçlardan biri olmuştur (School for Chiapas, 2020a).

Chiapas bugün hala paramiliter güçlerin silahlı saldırılarına uğramakta, Meksika Hükümeti'nden yardım almamakta, aksine onların baskı ve tehditlerine maruz kalmaktadır. Meksika Hükümeti, Zapatista Hareketi ile ulusal ve uluslararası baskılar sonrasında ateşkes imzalamak zorunda kalsa da paramiliter güçler vasıtasıyla bölgeye silahlı saldırılar düzenlemeye devam etmektedir (Yeğin, 2000; Ramirez, 2005). Zapatistalar tüm bu olumsuzlukların ortasında ve bunlara rağmen sağlık, enerji, kanalizasyon, suya erişim, tarım vd. konularda başarılar elde ederek yürümeye devam etmiş ve aynı başarıyı eğitimde de elde etmişlerdir. Şimdilik yapabildikleriyle neoliberal ve kolonyalist politikalarla biçimlenen eğitim anlayışlarının dışında başka bir eğitim anlayışını inşa etmiş, başka bir dünya ile birlikte başka bir eğitimin de mümkün olduğunu göstermişlerdir/göstermektedirler.

Sonuç

Zapatistalar, sürekli ve yeniden inşa süreçlerinin zorluklarının farkında ve bu süreçlerin kimi eksiklikleri, hataları da içerdiğinin bilincinde olarak umutla yürümeye,

başka bir dünyayı inşa etmeye devam etmektedir. Zapatistaların Kasım 2023 tarihli deklarasyonlarında Subcomandante Moisés şöyle seslenmiştir tüm ezilenlere:

Kardeş kalpleri nasıl okuyacağımızı ve dinleyeceğimizi biliyoruz. Onlardan, onların hikayelerinden ve mücadelelerinden öğrenmeye çalışmaya devam edeceğiz. Sadece yüzyıllardır bunun acısını çektiğimiz ve nasıl bir şey olduğunu bildiğimiz için değil. Ayrıca ve hepsinden önemlisi, 30 yıldır olduğu gibi mücadelemiz yaşam için. Bu yıllar boyunca tabii ki birçok hata yaptık. Önümüzdeki 120 yılda da elbette yapacağız. Ama pes etmeyeceğiz, yolumuzdan dönmeyeceğiz, ihanet etmeyeceğiz. Mücadelemizi, zamanını ve yöntemlerini her zaman eleştirel bir gözle gözden geçireceğiz (...) Bu nedenle biz Zapatistalarız. Gezegenin herhangi bir köşesinde en az bir, bir, bir Zapatista olduğu sürece, isyan içinde direneceğiz, yani savaşaacağız (Insurgent Subcommander Moisés, 2023).

Meksika'nın güneydoğusunda, Chiapas'ta, neoliberal ve kolonyalist politikalara karşı "Artık Yeter!" diyerek ezilenlerin sesini tüm dünyaya duyuran Zapatistalar (EZLN), yaşayan bir devrim örneği olarak, 21. yüzyıldaki hak ve özgürlük mücadeleleri için de önemli dersler sunmaktadır. Zapatistalar bu bağlamda "Zapatistalar; sosyalist mi, komünist mi, anarşist mi, anarşist komünist mi" vb. şeklindeki tanım arayan soruları da aşmış durumdadırlar. Bu sebeple Zapatistalar söz konusu olduğunda, harekete dair tanımlar da eksik kalmakta ya da Zapatistalar bu tanımların dışına taşmaktadırlar. Bu bağlamda bugün, Zapatistalar nezdinde dünyanın üzerinde "yeni bir hayalet" in dolaştığı da iddia edilebilir.

Zapatistalar, Meksika Hükümeti'nin Zapatista eğitim sistemini tanımamasına rağmen eğitim konusunda önemli adımlar atmış, kendi öz güçleriyle ve dayanışma ağlarının destekleriyle başka/alternatif bir eğitimi yapılandırmışlardır. Bu eğitim sisteminde öğrencilerin görüşleri/ talepleri özellikle dikkate alınmış, diyaloga önem verilmiş, öğrencilerin bilinçlenmeleri hedeflenmiş, eğitimle ilgili kararların alınması sürecine tüm topluluk üyeleri katılmış, öğretim programları birlikte ve toplulukların ihtiyaçları temelinde oluşturulmuş, demokratik ve ezilenlerden yana bir öğretim programı inşa edilmiştir. Zapatista eğitim sistemi Zapatistaların yaşamları ile paralel ve bu yaşamları demokratik bağlamlarda ezilenlerin lehine geliştirebilecek, bireysel ve kolektif otonomiye güçlendirebilecek şekilde yapılandırılmıştır. Bu bağlamda Zapatista eğitim sisteminin inşa süreçlerinde Zapatistaların Paulo Freire'nin konusal evren, sınanmamış imkân, diyalog, öğretmen-öğrenci ve öğrenci-öğretmen, süreç, umut, eleştirel bilinç, bilinçlenme, sınırdurumlar ve sınırdurumların sınıryeylemlerle aşılması,

özneleşme gibi temel ilkelerinden etkilendikleri ya da Zapatistaların eğitim pratikleri ile Freireyen eğitim pratikleri arasında paralellikler kurulabileceği iddia edilebilir.

Sonuç olarak söylenebilir ki Zapatistalar hak ve özgürlük mücadeleleri pratiklerinden beslenmekte, onları yerelin dinamikleriyle sentezlemekte, eğitim, sağlık, gündelik yaşam, aile, yönetim, iletişim, medya vd. alanlara ilişkin tahayyül ettikleri, arzuladıkları başka bir hayatı, o hayatın özneliyle, ezilenlerle, o güne dek yüzleri görül/n/meyenlerle ve ulusal/uluslararası dayanışma ağlarıyla inşa ederek, bugün, yaşadığımız yüzyılda, değişimlerin nasıl olması gerektiğine ve karşı hegemonya oluşturma noktasında önemli pratikler ortaya koymakta, devrimlerin güncelliğine ve özgüllüğüne dair tüm dünyaya Chiapas'tan umut, direniş, ret mesajları vermeye devam etmektedirler. Bu ret ise Subcomandante Marcos'un (2014) görevini bıraktığına ilişkin son beyanında dile getirdiği gibi ve o gün olduğu gibi bugün de; “neoliberalizme karşı insanlığı, ölüme karşı yaşamı, sessizliğe karşı sözü ve saygıyı, amneziye karşı belleği, aşağılanma ve küçümsenmeye karşı onuru, baskıya karşı isyanı, köleliğe karşı özgürlüğü, zora karşı demokrasiyi ve suça karşı adaleti” savunmak anlamına gelmektedir.

Kaynaklar

- Başkaya, F., Demirer, T. ve Özbudun, S. (1998). *Dünyanın Balkonundaki İsyancılar. Zapatistalar, “YDD”, Enternasyonalizm. Özgür Üniversite Kitaplığı 1. (2. Basım)*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Bloch, E. *Umut İlkesi 1. ve 2. Cilt.* (T. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Collier, A. G and Quaratiello, L. E. (2005). *Basta! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas. (Third Edition)*. Oakland, California: Food First Book.
- Conant, J. (2010). *A Poetics of Resistance: The Revolutionary Public Relations of the Zapatista Insurgency*. Canada: AK Press.
- Cultural Survival (2019). Zapatista Radio: Broadcasting for Autonomy and Self-determination Erişim adresi: <https://www.culturalsurvival.org/news/zapatista-radio-broadcasting-autonomy-and-self-determination>

- Çağdaş, E. (2009). Zapatistalarda Eğitim, Sağlık ve Tarım “Başka Türü”. Bianet. Erişim adresi: <https://bianet.org/haber/zapatistalarda-egitim-saglik-ve-tarim-baska-turlu-113612>
- Erol, E. (2014). Meksika’da Öğrenci Katliamları. *Evrensel Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/94112/meksikada-ogrenci-katliamlari>
- Freire, P. (2014). *Yüreğin Pedagojisi*. (Ö. Orhangazi, Çev.). Ankara: Ütopya.
- Friere, P. (2017). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (14. Basım). (D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Glasgow Chiapas Solidarity Group (2020). Autonomous Education in the Zapatista Communities: Schools to Cure Ignorance. Erişim adresi: <https://glasgowchiapassolidaritygroup.wordpress.com/2010/09/06/autonomous-education-in-the-zapatista-communities-schools-to-cure-ignorance/>
- Hardt, M. ve Negri, A. (2019a). *Çokluk. İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (3. Baskı). (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2019b). *Meclis*. (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Holloway, J. (2011). *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*. (3. Baskı). (P. Sıral, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Inclan, M. (2018). *The Zapatista Movement and Mexico’s Democratic Transition. Mobilization, Success, and Survival*. Oxford University Press.
- Insurgent Subcommander Moisés (2023). Novena Parte: La Nueva Estructura de la Autonomia Zapatista. (U. Taşdemir, Çev.). *Anarşizm.Org*. Erişim adresi: <https://anarsizm.org/zapatistalar-yeni-otonomi-yapilarinin-modelini-acikladi/>
- Kök, M. M. (2015). *Küreselleşme Çağında Otonominin Yeniden İnşası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
- Khasnabish, A. (2010). *Zapatistalar. Yerelden Küresele Ulaşan İsyân*. (N. Güngör, Çev.). Ankara: Abis Yayınları.
- Khasnabish, A. (2019). Sorgulayarak Yürümek: Zapatizm, Radikal İmgelem ve Ulusaşırı Özgürlük Pedagojisi. (D. Kurt, Çev.). R. H. Haworth (Yayıma Hazırlayan), *Anarşist Pedagojiler: Eğitim Üzerine Kolektif Eylemler, Teoriler ve Eleştirel Yaklaşımlar*. (271-295) içinde. İstanbul: SUB Yayınları.
- Maison L. M. (2022). Beyond western and indigenous perspectives on sustainability: Politicizing sustainability with the Zapatista rebellious education. *Journal of Transformative Education*. March 2022. doi:10.1177/15413446221079595. Erişim adresi: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/15413446221079595>

- Millon, P. R. (1976). *Meksika'da Köylü Devrimi. Zapata. (2. Basım)*. (T. Ağaoğlu, Çev.). İstanbul: May Yayınları.
- Ramirez, M. G. (2005). *Ateş ve Söz. 20. ve 10. Yılında EZLN*. (İ. Özünlü, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Subcomandante Insurgente Marcos. (2002). *Our Word is Our Weapon. Selected Writings*. (J. P. Leon, Ed.). USA: Seven Stories Press.
- Subcomandante Marcos. (2014). *Between the Light and Shade*. *Warrior Publications*.
Erişim adresi: <https://warriorpublications.wordpress.com/2014/05/26/between-the-light-and-shade-the-last-words-of-subcomandante-marcos/>
- Schools for Chiapas (2020a). *Mayan Schools of Dignity*. Erişim adresi: <https://schoolsforchiapas.org/advances/schools/>
- Schools for Chiapas (2020b). *Autonomous Education in the Zapatista Communities: Schools to Cure Ignorance*. Erişim adresi: <https://schoolsforchiapas.org/library/autonomous-education-zapatista-communities-schools-cure-ignorance/>
- Usta, M. (2013). *Meksika Devrim Süreci ve Plutarco Elias Calles*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Warfield, C. (2014). *Understanding Zapatista Autonomy: An Analysis of Healthcare and Education*. (Unpublished Master Thesis). National University of Ireland, Galway, Ireland. Erişim adresi: https://www.academia.edu/33163010/Understanding_Zapatista_Autonomy_An_Analysis_of_Healthcare_and_Education.
- Yeğin, M. (2000). *Adları ve Yüzleri Olmayanlar. Marcos'la On Gün*. İstanbul: Su Yayınları.

About the Author

Muharrem Demirdiş, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalında doktora öğrencisidir. Ankara Yenimahalle Bilim ve Sanat Merkezinde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Eleştirel tiyatro, eleştirel pedagoji, eğitim ve tiyatro, tiyatro pedagojisi, eğitim politikaları ve eğitim ekonomisi çalışma alanlarıdır.

International Journal of Educational Policies

ISSN: 1307-3842

<http://ijep.icpres.org>

<http://ojs.ijep.info>

